

Osud kresťanstva podľa Friedricha Nietzscheho

Matej Ferjanc

Spôsob, akým Nietzsche kladie otázku nihilizmu, privádza k poznaniu, že ide o veľa: osud kresťanského náboženstva s jeho vierou a morálkou a tiež o každú metafyziku, ktorá je nemysliteľná bez transcendentnej idey Dobra, ktorú prvýkrát v západných dejinách myslenia nachádzame u Platóna.

Ako Nietzsche uvažuje o nihilizme v súvislosti s kresťanstvom? Treba sa pýtať: má byť kresťanská spiritualita, život ňou formovaný, vydaný ortielu nihilizmu, nutne s nihilizmom prepojený? Pre neho je toto prepojenie očividné. Vzhľadom na to je relevantné, či Nietzsche má pravdu, keď je presvedčený, že nihilizmus v európskom priestore je dôsledkom narastajúceho vytrácania sa kresťanskej viery v Boha, resp. toho, čo táto viera zaručovala v zmysle morálneho poriadku sveta.¹ Pokiaľ sa viera vytráca, dochádza k znehodnoteniu najvyšších hodnôt, na ktorých je kresťanstvo postavené.² Túto tézu označíme ako prvú Nietzscheho tézu. Tým sa ešte nechce povedať, že nihilizmus je nutným dôsledkom kresťanskej viery, len to, že jej stále viac narastajúca absencia spôsobuje nihilizmus. Ďalej je rozhodujúce, či Nietzsche má pravdu, keď je presvedčený, že „nihilizmus tkvie v celkom určitom výklade, v kresťansko-morálnom“.³ To znamená, že kresťanstvo svojím morálnym výkladom sveta nutne vedie k nihilizmu. Tu už nihilizmus je nutným dôsledkom kresťanskej viery a morálky. Túto tézu označíme ako druhú Nietzscheho tézu. Aj keď v jeho textoch sa explicitne nenachádza takéto rozlíšenie,

¹ Pod morálnym poriadkom sveta má na mysli to „že raz a navždy existuje božia vôľa, ktorá určuje, čo človek má a čo nemá robiť; že hodnota jedného národa, jedného jednotlivca sa meria podľa stupňa poslušnosti či neposlušnosti voči božej vôli; že v osudoch národa i jednotlivca sa božia vôľa manifestuje ako *dominantná*, teda ako podklad pre trest alebo odmenu podľa stupňa poslušnosti.“ Friedrich NIETZSCHE, *Antikrist: Přehodnocení všech hodnot (fragment)*, Olomouc: Votobia, 2001, 26 (s. 56).

² WM 2 (Friedrich NIETZSCHE, *Der Wille zur Macht*, Alfred Kröner Verlag, 2001) = KGW VIII 9[35] (Friedrich NIETZSCHE, *Kritische Gesamtausgabe, Werke*, eds. Giorgio Colli –azzino Montinari, Berlin – New York: de Gruyter, 1967); WM 12 = KGW VIII 11[99].

³ WM 1, K plánu = KGW VIII 2[127].

predsa len z komplexu jeho úvah o nihilizme možno k nemu dôjsť. Je to vec analyticko-systematickej interpretácie, ktorá ukáže, že pravdivosť prvej tézy je v rámci Nietzscheho myšlienkového prístupu zdôvodnená pravdivosťou druhej tézy.

Nietzscheho uvažovanie o vzťahu kresťanstva a nihilizmu rezultuje do uvedených dvoch téz. Nájdeme ich najmä v jeho nedokončenom diele *Vôľa k moci*. Keďže text ostal len náčrtom, treba ponúknuť ich analytickú a systematickú rekonštrukciu. Cieľom je ukázať, akú solídnu argumentáciu môže Nietzsche v kontexte svojich úvah precízne sformulovať v prospech uvedených téz. Preto je potrebné v jeho fragmentoch nahliadnuť premisy, ktorými možno zdôvodniť jeho dve tézy. Ukáže sa, že z premis síce logicky správne vyplývajú závery, no zároveň vyjde najaivo, že nie všetky premisy v rámci argumentácie sú zaručene pravdivé. V tom prípade nemusia byť ani závery pravdivé.

Adresátom prvej aj druhej tézy nie sú len kresťania, kresťanské spoločenstvá a cirkvi, ale je ním celá európska komunita s jej modernou kultúrou, v ktorej rôznych hnutiach naďalej pôsobí kresťanské hodnotové nastavenie.⁴ Následne sa z Nietzscheho perspektívy zameriame na „osud kresťanstva“, ktorý z toho plynie, napokon na možnosť prekonania nihilizmu, ktorú ponúka.

1. KONTEXT UVAŽOVANIA O NIHILIZME

Podľa Nietzscheho hlavným dôvodom pre prijatie viery v transcendentne zakotvený morálny poriadok sveta je celková únava, slabosť, zúfal-

⁴ To plyní z toho, že kresťanstvo dlhodobo (až do moderných čias) formovalo našu civilizáciu a kultúru. Preto Nietzsche vidí jeho vplyv vo všetkých oblastiach. Nahliada ho aj v takých hnutiach a fenoménoch, z ktorých niektoré sa nepovažujú za súladné s kresťanskou teológiou. Ide o darvinizmus, pozitivizmus, socializmus, liberalizmus, nacionalizmus, antisemitizmus, feminizmus, anarchizmus, romantizmus, pesimizmus, osvietenstvo, demokracia, hnutie za rovné práva, moderná sociológia a veda, veľká časť umenia jeho čias. Všetky tieto izmy a spoločensko-politické fenomény buď úplne odmieta alebo má k nim vážne výhrady. Rozhodne si od nich nesľubuje želané prehodnotenie všetkých hodnôt, a tým prekonanie nihilizmu. Dôvodom je to, že buď ostávajú v závoze morálneho výkladu sveta, alebo predstavujú voči nemu reakciu, ktorá je vedená resentmentom, prípadne inými nízkymi afektami. Všetky tieto fenomény sú pre neho dekadentné a len zvyšujú mučivé napätie, tlačiace jednotlivca aj celú spoločnosť do nihilizmu. Porov. WM 253, 258 = KGW VIII 2[165]; WM 125 = KGW VII 37[11]; WM 864 = KGW VIII 14[182].

stvo, znechutenie z pozemského života, každodenná monotónna utrápenosť a prázdnota každého konania. „Vo všetkých veľkých náboženstvách išlo hlavne o zápas s akousi epidemicky sa šíriacou únavou a tiažou.“⁵ Unavený človek s nižšou mierou životných síl sa potom dokáže vyrovnáť s utrpením a smrťou len tak, že myslí svet za svetom, kde absolútne spoľahlivé Dobro ako fundament morálneho poriadku sveta má miesto.

Aj kresťanská morálna interpretácia bytia tak má byť výsledkom strachu z nevyliciteľného pesimizmu: „Zbožnosť a ‚život v bohu‘ by sa z tohto pohľadu javili ako najjemnejší a posledný výplod *strachu* z pravdy...“⁶ Pri dominancii tejto interpretácie v širšom verejnom priestore sa k moci má dostávať dekadencia, t. j. tí, ktorí hodnotu života kompromitujú, keďže nie sú schopní prijať jeho rozporuplnosť, znášať ho v tvrdsích podmienkach.

Prejavom odporu k pozemskému životu je podľa Nietzscheho aj viera v celkom iný, totiž večný život po smrti, ktorý na rozdiel od toho pozemského bude celistvý, očistený od všetkého, čo je dôsledkom hriechu. Celková životná omrzenosť, ktorá u človeka s menšou mierou životných síl hrozí zúfalstvom, zrútením sa vôle k životu, musí byť prebitá niečím silnejším. Viera v život po smrti dáva nádej a v tomto zmysle uľahčuje ľudskému srdcu zvládnuť pozemský život. Takáto viera a nádej, keďže im podľa Nietzscheho nezodpovedá žiadna skutočnosť mimo duševna človeka, sa napokon musia ukázať ako projekt pôvodne neuvedomenej vôle k ničote. Za celým kresťanským morálnym výkladom sveta a jeho asketickým ideálom sa skrýva nepriznaná vôľa k ničote:

Nemôžeme si však nijako zakrývať, čo vlastne vyjadruje celé to chcenie, ktoré získalo svoj smer z asketického ideálu: táto nenávisť voči všetkému ľudskému, ešte viac voči všetkému zvieraciemu, ešte viac voči všetkému hmotnému, tá ošklivosť zo zmyslov, z rozumu samého, ten strach zo šťastia a krásy, tá túžba preč, von zo zdania, zmeny, diania, smrti, priania, ba zo žiadosti samej – to všetko znamená, odvážme sa to pochopiť, *vôľu k ničote*, odpor voči životu, vzoprenie sa najzákladnejším predpokladom života, avšak je to stále ešte *vôľa!*...⁷

⁵ Friedrich NIETZSCHE, *Genealogie morálky: polemika*, Praha: Aurora, 2002, 3. pojednání, 17 (s. 107).

⁶ Friedrich NIETZSCHE, *Mimo dobro a zlo: Předehra k filosofii budoucnosti*, Praha: Aurora, 1996, „Náboženská povaha“, 59 (s. 62).

⁷ NIETZSCHE, *Genealogie morálky*, 3. pojednání, 28 (s. 134).

Za takouto vôľou, celkovým mentálnym nastavením stojí osobnostný typ, ktorý so svojou bytostnou nespokojnosťou a úzkosťami z dôvodu nízkej miery životných síl sa môže udržať pri živote len vtedy, keď sa prostredníctvom fikcií nádeja v celkom iný život ako je ten pozemský. Aj keď kresťanský morálny výklad sveta má snahu odvrátiť myseľ človeka od pocitu, že je tu nadarmo, má smerovať k odmietnutiu rozporuplného života v podmienkach bytia vo svete. Je najskôr skrytou, napokon zjavnou vôľou k ničote, aj keď vôľou, ktorá prináša „zmysel“. Tým zmyslom sa stala ničota.

Podľa Nietzscheho kresťanský morálny výklad sveta nerešpektuje pôvodnú nezmyselnosť bytia vo svete, teda pôvodný stav ľudského sveta, v ktorom absentuje dopredu daný Boží plán s človekom a ľudským svetom. Tento výklad ju musí odmietnuť, keďže postuluje existenciu absolútneho Zmyslu, teda Dobra, Boha. Podľa Nietzscheho musíme upustiť od idey absolútneho Zmyslu, pretože len tak sa môžeme opravdivo vyrovnáť s tým, že bytie nemá zmysel, ktorý by mu bol a priori daný (daný vo večnosti Boha). Musíme rozlomiť neoprávnenú dilemu kresťanského morálneho výkladu sveta, podľa ktorého si môžeme vybrať buď len život s absolútnym Zmyslom, alebo naopak absurdný život bez zmyslu. Kresťanský postoj nás chce dostať do neúnosnej situácie, ak ho odmietneme. Chce nám nahovoriť, že zrieknutím sa absolútneho Zmyslu sa zriekame zmyslu ako takého. Nietzsche nás vyzýva k tomu, aby sme rešpektovali pôvodnú nezmyselnosť bytia vo svete a za tejto podmienky sa naučili zmysluplne vyrovnáť s rozporuplnými javmi života. Len takto sa zbavíme túžby po zásadnej premene pozemského života, ktorá je márna, odsúdená na neúspech.

Nietzsche obžaláva kresťanstvo a jeho morálny výklad sveta z nihilizmu aj preto, lebo jednota, pravda, dobro a krása ako jeho najvyššie hodnoty nás vytrhávajú z komplikovaných významových premien situčných hodnôt a privádzajú nás tak do závislosti na niečom, čo nie je z tohto sveta. Závislosť na absolútnom Zmysle zbavuje situačné hodnoty ich svojbytnosti a ako také ich znehodnocuje. Vierou v absolútny Zmysel sú paradoxne popreté všetky zvrätne, no predsa jedine relevantné hodnoty v podmienkach bytia vo svete. Keď sa potom viera v absolútny Zmysel vytratí, neostane nám už nič, čo by nás v danej situácii oslovilo.

Podľa Nietzscheho morálny výklad sveta tiež zafažuje pozemský život predstavou o porušení ľudskej prirodzenosti dedičným hriechom.

Z toho následne plyní zúfalstvo v tele hriechu a smrti.⁸ Z tohto stavu potrebujeme byť vykúpení. Takto je stav našej pozemskej existencie postavený do zahanbujúceho pomeru k večnému životu po smrti. V ňom už má byť odstránená rozporuplnosť pozemského života s jeho bolesťou, utrpením, smrťou. Večný život má byť celostný, neporušený hriechom a všetkými nežiaducimi dôsledkami, ktoré z neho vyplývajú.

Podľa Nietzscheho je neprijateľná myšlienka večného života po smrti ako riešenie rozporuplnosti pozemského života, pretože konečnosť pozemského života je podmienkou života vôbec. Večný život so svojou radikálnou, spásnou premenou nemá odstrániť len niečo negatívne z konečného života, ale samotnú jeho konečnosť. Tým ruší jediný možný život, takže sa ukazuje nič. Blaženosť večného života je tak absolútnou negáciou života.⁹ Nietzsche si je istý tým, že pristihol kresťanstvo pri osudovej hlúposti: „Považovať núdzové stavy všetkých druhov za námienu, za niečo, čo treba odstrániť, je hlúposť par excellence ... ozaistne nešťastie s následkami, vlastne osudná hlúposť.“¹⁰ Život bez negatívnych javov nemôže byť. Avšak všetky núdzové stavy majú byť vo večnom živote odstránené, takže večný život potom podľa Nietzscheho znamená nič. V tomto význame tvrdí, že kresťanstvo je nihilistické náboženstvo,¹¹ keďže vedie k viere vo fikciu večného života bez núdzových stavov. To bolo v úvodnej pasáži označené ako druhá Nietzscheho téza. Keď sa na to pozrieme bližšie, tak v rámci tejto tézy môžeme rozlíšiť dve podtémy, prípadne varianty tejto tézy:

1) Kresťanstvo je založené na súpodstatnosti (zameniteľnosti) transcendencie (Boha), prípadne večného, záhrobného života a ničoty. Eugen Fink, interpretujúc tento fenomén, to formuluje nasledovne: „Boh bol maskou ničoty. Morálna interpretácia boha a metafyzického ‚záhrobia‘ dovoľuje Nietzschemu hovoriť o demaskovaní boha, to znamená o skrytom *nihil* v *summum ens*.“¹² Nihil sa tu teda vzťahuje na Boha. Preto sa ukazuje „smrť Boha“, to, že „Boh je mŕtvy“.¹³ Preto má byť kresťanstvo nihilistickým náboženstvom.

⁸ Porov. Rim 7,24–25.

⁹ Pavel KOUBA, *Nietzsche: filosofická interpretace*, Praha: Český spisovatel, 1995, s. 136.

¹⁰ Friedrich NIETZSCHE, *Ecce homo: Ako sa človek stane tým, čím je*, Bratislava: Iris, 2004, „Prečo som osudom“, 4 (s. 117).

¹¹ NIETZSCHE, *Antikrist*, 20 (s. 39).

¹² Eugen FINK, *Filosofie Friedricha Nietzscheho*, Praha: Oikoymenh, 2011, s. 177.

¹³ Friedrich NIETZSCHE, *Radostná veda*, Praha: Aurora, 2003, 125 (s. 113, 114); *Tak pravil Zarathustra: Kniha pro všechny a pro nikoho*, Olomouc: Votobia, 1995, „Zarathustrova předmluva“ (s. 9).

2) Kresťanstvo nihilizuje, teda znehodnocuje pozemský život večným životom po smrti. Gilles Deleuze, interpretujúc tento fenomén, to formuluje nasledovne: „Život naberá hodnotu ničoty v tej miere, v akej je popieraný a znevažovaný. Znevažovanie vždy predpokladá fikciu: znevažovanie a prekrucovanie prebieha prostredníctvom fikcie.“¹⁴ Nihil sa tu vzťahuje na pozemský život a jeho svet. Kresťanstvo tak predstavuje skazenie, „korupciu“ v tom význame, že tento svet kazí, „korumpuje“ svetom mimo sveta ľudí.¹⁵ Kresťanstvo ako každý druh fyziologického a duchovného úpadku prispieva k negatívnym rozsudkom sveta, pozemského života v ňom. Z tohto dôvodu kresťanstvo má byť tiež nihilistickým náboženstvom.

Uvedený záver je závislý od pravdivosti Nietzscheho tézy, ktorá hovorí len o jedinom možnom, totiž konečnom, rozporuplnom živote na Zemi. Proti tejto téze možno uviesť tézu o metafyzickej a časovej priorite, teda súcni, rajskeho, resp. neporušeného života pred porušeným, konečným životom. Tento prístup predpokladá aj axiologický dôkaz Božej existencie,¹⁶ ako ho formuluje sv. Tomáš Akvinský v zmysle štvrtej cesty smerujúcej k poznaniu existencie Boha. Podľa neho dobré, pravdivé a ušľachtilé je vo veciach vždy len do istej miery, teda viac alebo menej. Pri tom „viac“ alebo „menej“ sa hovorí o veciach podľa toho, ako sa rozlične blížia k tomu, čo je najviac, čo sa vyznačuje absolútnou mierou týchto vlastností a čo je potom ich príčinou. Čo je najviac dobré, pravdivé a najušľachtilejšie, je najviac súcne.¹⁷ To je Boh, a tým aj neporušený život v jeho večnej prítomnosti bez rozporuplných fenoménov bolesti, utrpenia, smrti. Čo je dokonalé (majúce možnosti bytia v najvyššom završení) a nekonečné (nemajúce hranicu k všetkým svojim vlastnostiam, dokonalostiam), má metafyzickú aj časovú prioritu pred tým, čo je nedokonalé a konečné. Obdobne uvažuje aj René Descartes, keď hovorí o priorite idey nekonečného bytia pred ideou konečného bytia.¹⁸ V tom prípade to, čo je dokonalé a nekonečné vo svojej najvyššej добрote, umožnilo najskôr neporušený stav stvoreného života. Tým je dokázaná téza o priorite neporušeného stavu života (rajskeho života

¹⁴ Gilles DELEUZE, *Nietzsche a filosofie*, Praha: Hermann & synové, 2004, s. 255.

¹⁵ WM 51 = KGW VIII 14[6].

¹⁶ Jozef SCHMIDT, *Filozofická teológia*, Bratislava: Serafín, 2008, s. 200–229.

¹⁷ TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Summa teologická*, <http://www.cormierop.cz/Summa-teologicka-Icast.html> [cit. 21. 2. 2025], I. časť, II. diel, ot. 3.

¹⁸ René DESCARTES, *Meditácie o prvej filozofii*, Bratislava: Chronos, 1997, s. 52, 53.

Adama a Evy) pred porušeným stavom (životom po vyhnaní z raja). Tu by Nietzsche namietal, že pre neho konečný život, ktorý žijeme, nie je nijako menejcenný ani porušený vo vzťahu k tomu, ako sa v teológii chápe pôvodný, rajský život, keďže len z istého morálneho hľadiska sa takým javí byť. Nietzsche toto hľadisko odmieta a pristupuje k pozemskému životu z amorálnej perspektívy mimo dobra a zla. Tak či onak, nič to nemení na tom, že v zmysle uvedenej argumentácie platí uvedená priorita v metafyzickom, ako aj v časovom význame.

2. PRVÁ A DRUHÁ TÉZA VO VECI VZŤAHU KRESŤANSTVA A NIHILIZMU

Prvá Nietzscheho téza znie: strata viery v kresťanský morálny výklad sveta, v Boha vedie k nihilizmu. To platí pre človeka, ktorý si dlhodobo a bytostne zakladal na tomto výklade, no potom stratil vieru v neho. Keď sa viera vytratila, pozemský život sa ukázal znehodnotený, bez zmyslu, keďže človek ostal v jej negatívnom vleku, poznačený nenaplnenými sľubmi, sklamaný aj nahnevaný na seba, že sa dal v zásadných veciach týkajúcich sa zmyslu oklamať, zmanipulovať:

Nihilizmus ako psychologický stav sa bude musieť dostaviť *po prvé*, pokiaľ sme vo všetkých dejoch hľadali „zmysel“, ktorý v nich nie je: takže hľadač napokon zlamyselfnie. Nihilizmus tu znamená uvedenie si dlhého *plytvania* silami, utrpenie z onoho „márne“, neistotu, nedostatok príležitosti sa nejako zotaviť, niečím sa ukludniť... Teda sklamanie z údajného účelu *diania* ako príčina nihilizmu... Nihilizmus ako psychologický stav *sa po druhé* dostavuje, ak človek vo všetkých dejoch a za všetkými dejmi postuloval *celosť*, *systematickosť*, ba dokonca *organizovanosť*... Nihilizmus ako psychologický stav má ešte *tretiu* a *poslednú* formu. Ak sa dospeje k týmto dvom *nahliadnutiam*, že dianím nemá byť ničoho dosiahnuté a že za dianím nevládne žiadna veľká jednota, do ktorej sa smie jedinec celkom ponoriť ako do elementu najvyššej hodnoty: potom ostáva ako *únik* jediné – celý tento svet *diania* odsúdiť ako klam a vynájsť svet, ktorý leží mimo neho – ako *pravý svet*. Akonáhle však človek príde na to, že tento svet je poskladaný len z psychologických potrieb a že naň človek nemá vôbec žiadne právo, vzniká posledná forma nihilizmu, ktorá v sebe zahŕňa *nevieru v metafyzický svet*... Ale tento svet, ktorý už nechce *popierať*, *neznesie*... Skrátka: kategórie „účel“, „jednota“, „bytie“, ktorými sme do sveta vkladali hodnotu, opäť *vyberáme* – a svet teraz vypadá *bezcenne*...¹⁹

¹⁹ WM 12 = KGW VIII 11[99].

Nietzsche tu tematizuje nielen prvú tézu, ale aj druhú tézu, pokiaľ píše o tom, že človek poznáva, že ten svet, ktorý pokladal za pravý, teda metafyzický svet, neexistuje. Z fragmentu vidno, že obidve tézy sú súčasťou jednotného komplexu jeho uvažovania. Nihilizmus znamená hlboké duchovné sklamanie a zmalomyseľnenie. To plyní zo zrútenia sa metafyzickej výkladovej schémy, viazanej na pojmy účel, jednota, celosť, systematickosť atď. Metafyzický svet bol projekciou kresťanského morálneho výkladu. Keď potom človek rozpoznal, že tento svet a všetky jeho kategórie pochádzajú len z jeho hlavy, že ničomu v skutočnom svete nezodpovedajú, sprotivil sa mu skutočný svet. Nihilizmus je tak stavom existenciálneho znechutenia po strate bazálnej viery a trpkého uvedomenia si toho, že človek dlho zotrval v zásadnom omyle. Dostavuje sa zahanbenie pred vlastným poznaním. Nihilista je znechutený tým, ako sa mu teraz svet a pozemský život podávajú:

Nihilista je človek, ktorý súdi o svete, aký je, že by *nemal* byť, a o svete, aký by mal byť, súdi, že neexistuje. Preto nemá bytie (konanie, utrpenie, chcenie, cítenie) žiadny zmysel: pátos márnosti je pátosom nihilistu...²⁰

Nihilista, predovšetkým bývalý kresťan, je človek, ktorý pozemskému životu v podmienkach bytia vo svete už nie je schopný pritať, povedať mu bytostné „áno“. „Práve tento rozpor, že to, čo poznávame, si *neceníme*, a to, čím by sme sa chceli klamať, si už ceníť *nesmieme*: ten vyvoláva rozkladný proces.“²¹ Neceníme si skutočnú povahu života, pričom to, čo sme si cenili, ako nepravdivé stratilo na hodnote.

To vedie k tomu, čo Nietzsche nazýva ako pasívny nihilizmus. Ten je známkou slabosti, keďže „sila ducha sa môže unaviť, *vyčerpať*, takže sú jej doterajšie ciele a *hodnoty* neprimerané a nestretávajú sa už s vierou“.²² Pasívny nihilizmus predstavuje formu inštinktívneho výberu toho, čo musí zahynúť. Nietzsche tu cíti inštinkt sebazničenia, pred sebou samou odkrytú, teda uvedomelú, vôľu k ničote. Pre nihilistu je potom idea večného návratu (ktorej radostné prijatie, zvnútornenie je podľa Nietzsche-

²⁰ WM 585 = KGW VIII 9[60]. Na inom mieste Nietzsche podobne píše: „Vychádza najavo protiklad sveta, ktorý uctieame, a sveta, ktorý žijeme, ktorý – sme. Ostáva zbaviť sa svojho uctievania, alebo seba samých. To druhé je nihilizmus.“ KGW VIII 2[131].

²¹ WM 5 = KGW VIII 5[71](2).

²² WM 23 = KGW VIII 9[35].

ho skúšobným kameňom umenia žiť) prekliatím zo strany samotného života, resp. toho života, akým podľa neho pozemský život je.²³

Ak chceme rekonštruovať Nietzscheho myšlienkový postup v prospech prvej tézy, sústreďujúc jeho myšlienky, môžeme uviesť nasledovnú argumentáciu:

1. premisa: Svet, pozemský život v ňom majú pre kresťana hodnotu, zmysel len vtedy, ak morálny výklad sveta, opierajúci sa o existenciu Boha, pokladá za pravdivý.²⁴

2. premisa: Kresťanský morálny výklad sveta, existencia Boha (podľa Nietzscheho stále väčšiemu počtu ľudí, ktorí dovtedy boli kresťanmi) sa ukazujú ako nepravdivé.²⁵

3. záver: Svet, pozemský život v ňom pre bývalých kresťanov už nemajú hodnotu, zmysel: psychologický stav nihilizmu.

Prvá premisa je pravdivá potiaľ, pokiaľ morálny výklad sveta je pre kresťanov esenciálny. Možno sa bližšie zamerať na druhú premisu. Prečo by podľa Nietzscheho morálny výklad sveta mal pre kresťanov strácať na presvedčivosti? Pri odpovedi na túto otázku prechádzame k druhej téze. Má sa totiž rozkladať najmä zvnútra. Tým, že si kresťania zásadným spôsobom zakladajú na kultivácii pravdivosti, majú si sami pod sebou podpílovať konár, napokon strácať vieru v postuláty morálneho výkladu sveta:

Je vidieť, čo vlastne nad kresťanským bohom zvíťazilo: samotná kresťanská morálita, stále prísnejšie chápaný pojem pravdivosti, spovedajúca sa jemnosť kresťanského svedomia, preložená a sublimovaná vo svedomie vedecké, v intelektuálnu čistotu za každú cenu.²⁶

Podľa Nietzscheho nastáva obrat od toho, že „Boh je pravda“, k tomu, že „všetko je falošné“. ²⁷ Smrť Boha je konečným logickým záverom kresťanských hodnôt a ideálov. Predpoklad pre nihilizmus je preto (hoci naj-

²³ WM 55 = KGW VIII 5[71](11).

²⁴ Len ak je táto podmienka splnená, tak metafyzické hodnoty, tradične nazývané transcendentálne, sú ponímané realisticky, teda tak, ako je tomu v aristotelovsko-scholastickej filozofii. Ako kategóriám rozumu je im potom prisúdená objektívna platnosť.

²⁵ WM 12 = KGW VIII 11[99].

²⁶ NIETZSCHE, *Radostná veda*, 357 (s. 206).

²⁷ WM 1, K plánu = KGW VIII 2[127].

skôr len skryte, nevedome) obsiahnutý v samotnom kresťanstve.²⁸ Eugen Fink to interpretuje ako sebaznehodnotenie kresťanského náboženstva, jej morálky a metafyziky.²⁹ To je teda druhá téza, ktorá predstavuje zdôvodnenie toho, prečo ľudia prestali byť kresťanmi, teda zdôvodnenie prvej tézy.

Avšak prvá téza môže byť zdôvodnená aj bez zdôvodnenia druhou tézou, keďže človek môže stratiť kresťanskú vieru (aj) z takých dôvodov, ktoré sú dôsledkom len nejakého jemu vlastného prístupu. Ak počítame s tým, že kresťanskej viere niečo skutočné (nezávislé na subjekte) zodpovedá, tak jej strata nie je dôsledkom sebaznehodnotenia, teda kresťanský morálny výklad sveta sa nerozkladá zvnútra, ale človek stráca vieru v Boha v dôsledku buď nežiaduceho či nedostatočného vyrovnania sa s rôznymi hraničnými situáciami (napr. ateizmus bolesti), alebo prípadne aj v dôsledku logických a psychologických zdrojov omylov (napr. príklon srdca k nepravdivému stavu vecí). V tom prípade strata kresťanskej viery nijako nesúvisí s tým, či tejto viere niečo skutočné zodpovedá, ako si to myslí Nietzsche. Pre neho ľudia strácajú vieru preto, lebo si pravdivo uvedomia (na základe poznania faktického stavu v prírode, individuálnom, spoločenskom a historickom živote), že Boh v kresťanskom význame nemôže existovať, a teda všetky postuláty kresťanského morálneho výkladu sveta sú nespoľahlivé.

Nietzsche však aj dokáže oceniť kresťanské náboženstvo preto, lebo chcieť skryte (hoci aj) nič je vždy lepšie ako vôbec nechcieť,³⁰ teda odvrátiť sa od života. Kresťanský morálny výklad sveta najmä v chaotickej dobe súmraku starovekých spoločenstiev umožnil biednym, utláčaným, spoločensky nezaisteným čeliť zúfalému nihilizmu aj pôvodnej nezmyselnosti bytia vo svete, resp. nezmyselnosti tzv. „prvého nihilizmu“.³¹ Toto sa však má týkať skôr minulosti. Kresťanská morálna hypotéza teda po dlhý čas mala tú výhodu, že:

²⁸ WM 5 = KGW VIII 5[71](2).

²⁹ FINK, *Filosofie Friedricha Nietzscheho*, s. 176.

³⁰ NIETZSCHE, *Genealogie morálky*, „Co znamenají asketické ideály?“, 28 (s. 134).

³¹ WM 114 = KGW VIII 5[71](3). Tento fenomén odkazuje na to, že svet, kozmos je večne bolestný a rozporuplný. Podľa Nietzscheho to istým spôsobom zakúsili už Heléni v rámci dionýzovského kultu, následne v antickej tragédii, kde tragické sa chápe ako kozmický princíp. Porov. Friedrich NIETZSCHE, *Zrod tragédie z ducha hudby. Případ Wagner. Nietzsche proti Wagnerovi*, Bratislava: Národné divadelné centrum, 1998, 20 (s. 85). KOUBA, *Nietzsche*, s. 144.

- 1) prepožičala človeku absolútnu *hodnotu*, v protiklade k jeho malosti a náhodnosti v prúde vznikania a zanikania
 - 2) slúžila advokátom boha, nakoľko napriek utrpeniu a zlu ponechávala svetu charakter *dokonalosti*...
 - 3) pripísala človeku *vedenie* o absolútnych hodnotách, a tým mu práve pre najdôležitejšiu vec dala *adekvátne poznanie*
 - 4) zabránila tomu, aby človek sám sebou ako človekom pohŕdal, aby sa staval proti životu...
- in summa: morálka bola dôležitý *protiľek* na praktický aj teoretický *nihilizmus*.³²

Pokiaľ kresťanský morálny výklad sveta bol presvedčivý, bol chrbtovou oporou pre stádový typ človeka a zabraňoval zrúteniu sa vôle k životu. Kresťanská morálka viedla k starostlivosti zvlášť o utláčaných a vykoisťovaných, zachraňovala duševne zúbožených pred nihilizmom, pred zúfalstvom a skokom do ničoty; priradila každému človeku nekonečnú hodnotu (metafyzickú hodnotu) a umiestnila každého do poriadku, ktorý vôbec nekorešpondoval s poriadkom svetskej moci; tiež ľudí naučila pohŕdať vôľou k moci, keďže tá charakterizuje tých, ktorí vládnu.³³

Keď sa kresťanská viera vyčerpala, nastupuje „zaťaženie ľudského srdca“, nihilizmus: „Nihilizmus ako symptóm toho, že tí, ktorí prišli skrátka, už nemajú žiadnu útechu...“³⁴ Keďže Boh, morálka a oddanosť boli prostriedkami prežitia pre tých, ktorí žili v materiálnej aj duševnej biede, bez nich stratili zmysel svojich životov.

To, že sa Boh ukazuje mŕtvy, má znamenať odhalenie (zo strany dovtedajšieho kresťana) zameniteľnosti Boha, večného života a onoho nič. Táto zameniteľnosť bola dlho skrytá, nepresahujúca do vedomia kresťanov. No aj takto mala pôsobiť. Preto kresťania mali byť nihilisti skôr, ako našli odvahu si to priznať. V tomto význame kresťanstvo dlho predstavovalo neuvedomelý, teda nedokonavý,³⁵ prípadne nedovŕšený nihilizmus, resp. skrytú vôľu k ničote. Odhalenie toho, že za kresťanskými hodnotami a ideálmi sa skrýva nič, Nietzsche potom označuje ako dokonavý či dovŕšený nihilizmus, kedy sa nihilizmus stáva plne vedomým

³² WM 4 = KGW VIII 5[71](1).

³³ WM 55 = KGW VIII 5[71](9–10).

³⁴ WM 55 = KGW VIII 5[71](12).

³⁵ Je viacero prívlastkov, ktoré Nietzsche používa na rozlíšenie rôznych typov nihilizmu. Elisabeth Kuhn ich identifikuje šesť: nedokonavý, dokonavý, pasívny, aktívny, radikálny a najextrémnejší. Porov. Elisabeth KUHN, „Nihilismus,“ in *Nietzsche-Handbuch: Leben – Werk – Wirkung*, ed. Henning Ottmann, Stuttgart: J. B. Metzler, 2000, s. 296.

duševným stavom.³⁶ Je presvedčený, že sám došiel až do tohto bodu, keď zažil, čo vlastne bolo *hodnotou* kresťanských hodnôt a ideálov. Podľa vlastných slov pochopil, aký je posledný dôsledok, ktorý tieto hodnoty a ideály napokon vyvodzujú.³⁷ Ide o dovŕšený nihilizmus. Ten je nutnou podmienkou toho, aby sme pochopili, že potrebujeme prehodnotiť hodnoty, vymaniť sa zo suicidálneho nihilizmu a schopenhauerovského pesimizmu.

Pre človeka, v ktorom sa nihilizmus dovŕšuje, pozemský život už ďalej nie je žiaduci, keďže sa ukázal ako s ním nezosúladiateľný. Preto Nietzsche obviňuje kresťanské náboženstvo z toho, že tým, že zviedlo mnohých, privodilo im napokon rozčarovanie, dezilúziu, a teda nihilizmus. Nastal čas, kedy musíme platiť za to, že mnohé generácie boli kresťanmi. V dôsledku toho moderní ľudia majú byť morálne a fyziologicky poškodení, keďže „senzibilita väčšiny ľudí je chorobná a neprirodzená“.³⁸ Má to vyzerať tak, že istý čas budeme stratení v otázke nosného zmyslu života, že život v móde nezmyselnosti a bezcennosti sa stane anomáliou, stane sa patologickým.³⁹ V znamení tejto anomálie či patológie Nietzsche vidí množstvo hnutí a moderných fenoménov konca 19. storočia, ako bolo uvedené v úvode.

Nihilizmus v zmysle druhej tézy nekorení v sociálnej núdzi ani vo fyziologickej degenerácii, ale v kresťansko-morálnom výklade sveta, ktorý potom má stáť aj za fyziologickou degeneráciou.⁴⁰ Podľa druhej tézy sa nihilizmus ukazuje ako nutný dôsledok toho, že kresťanský morálny výklad sveta pripravil skutočnosť, teda pozemský život, o jeho cenu. Omylom, prípadne klamstvom ideálneho sveta (večného života) nihilizoval pozemský život. V mene ideálneho sveta bol skutočný svet znehodnotený.⁴¹ Gilles Deleuze interpretuje tento typ nihilizmu ako negatívny, keďže vôľa tu neguje kvalitu pozemského života:

Nihil v slove nihilizmus znamená negáciu ako kvalitu vôle k moci. Nihil teda v svojom primárnom zmysle a v svojom základe znamená: hodnotu ničoty, ktorú nadobu-

³⁶ WM 28 = KGW VIII 10[42].

³⁷ WM Vorrede 4 = KGW VIII 11[411].

³⁸ WM 52 = KGW VIII 15[41].

³⁹ FINK, *Filosofie Friedricha Nietzsches*, s. 179.

⁴⁰ WM 1, K plánu = KGW VIII 2[127].

⁴¹ NIETZSCHE, *Ecce homo*, „Predhovor“, 2 (s. 5).

dol život, fikciu nadradených hodnôt, ktoré mu túto hodnotu dávajú, vôľu k ničote, ktorá sa v týchto nadradených hodnotách vyjadruje.⁴²

Následne sa nihilizmus stáva reaktívnym, pretože sa tu reaguje na ničotu najvyšších hodnôt kresťanskej morálky. Tu už nejde o ničotu vôľe ako pri negatívnom nihilizme, ale o ničotu Boha a záhrobného života. Nezhodnocuje sa už pozemský život ako pri negatívnom nihilizme, ale sa znehodnocujú najvyššie kresťanské hodnoty.⁴³ Preto Jean-François Lavigne interpretuje tento nihilizmus ako ateistický.⁴⁴

Okrem kultivácie zmyslu pre pravdivosť zo strany kresťanskej morálky sú aj iné dôvody, prečo nihilizmus korení v kresťansko-morálnom výklade sveta. Rigorózne morálne hodnotenie, ktoré len altruistické konanie pokladá za dobré, vedie k znechuteniu. Človek zisťuje, že nie je schopný konať neegoisticky, „že tí, čo najviac milujú, činia tak predovšetkým silou svojho ega...“⁴⁵

Ďalším dôvodom je to, že kresťanský morálny výklad sveta sa dlhodobo pokladal za jediný správny. Keďže sa stal nepravdivým, akoby už neexistovalo žiadne miesto pre hodnotu a zmysel. Človek niečomu dlho veril, no potom zistil, že to tak nie je. Výsledkom je sklamanie, ktoré ho vrhá do opačného extrému. Kresťanstvo má byť preto hlavným vinníkom extrémnej formy nihilizmu, podľa ktorej bytie žiadny zmysel nemá, že všetko je nadarmo. Jeden extrémny postoj je vystriedaný opačným extrémnym postojom, ktorým sa kresťanský morálny výklad sveta mstí všetkým, u ktorých sa vyčerpá, no ktorí ostali v zajatí jeho aspirácií. Bývalí kresťania sú privedení k opačnému pólu hodnotenia človeka, prírody, sveta, ako je tomu v kresťanstve, kde podľa Nietzscheho je ľudské bytie extrémne nadhodnotené. Nihilizmus je zapríčinený týmto nadhodnotením, ktoré napokon privoláva hodnotovú prázdnotu. V prípade, že by takýto nihilista prijal Nietzscheho ideu večného návratu, musel by prežívať zbytočné opakovanie svojej existencie bez konca. To je extrémna forma nihilizmu, resp. paralyzujúci stav, kedy človeka nemôže nič nijako oslovovať, motivovať a zaväzovať.⁴⁶

⁴² DELEUZE, *Nietzsche a filosofie*, s. 256.

⁴³ Tamtiež, s. 256–257.

⁴⁴ Jean-François LAVIGNE, „Je kresťanstvo nihilistické? Skúmanie jedného Nietzscheho tvrdenia,“ in *Náboženstvo a nihilizmus z pohľadu filozofie existencie a fenomenológie*, ed. Martin Muránsky et al., Bratislava: Filozofický ústav SAV, 2010, s. 18.

⁴⁵ WM 362 = KGW VIII 7[65].

⁴⁶ WM 55 = KGW VIII 5[71](3–6).

Ak sa chceme vymaniť z tohto nihilizmu, vztyčiť nové hodnoty, musíme si podľa Nietzscheho najskôr priznať ono nadhodnotenie, precenenie, priznať si naivitu kresťanských hodnôt a ideálov. Len takto môžeme zistiť, že svet môže byť cenný úplne inak, ako sme si dovtedy ako kresťania mysleli. Predtým ale dočasne musíme byť vystavení nepríjemnému znášaniu toho, že svet nemá tú hodnotu, akú sme mu prikladali. To ale neznamená, že nemôže mať väčšiu.⁴⁷

Tiež treba upustiť od toho, že situačný zmysel je závislý na transcendentnom a absolútnom Zmysle,⁴⁸ jednotlivé dobro na Dobro samom (Bohu). V opačnom prípade absolútny Zmysel, Dobro samé ako nosný základ, posledný fundament kresťanského morálneho poriadku sveta tlačí človeka pred alternatívu: buď má odvodený, relatívny zmysel (vo vzťahu k absolútnemu Zmyslu) všetko alebo ho nemá nič. Táto vylučujúca alternatíva, hra na jednu kartu je podľa Nietzscheho nebezpečná, keďže len totálny zmysel vedie k totálnemu znehodnoteniu, k totálnej strate zmyslu, akonáhle sa potenciál viery v Boha vyčerpá.⁴⁹

Na základe uvedeného v prospech Nietzscheho druhej tézy, sústreďujúc jeho myšlienky, možno argumentovať nasledovne:

1. premisa: Kresťanský morálny výklad sveta preexponovaným posúdením ľudského života, účelnosti, zmysluplnosti v prírode a v ľudských dejinách predstavuje extrémny postoj, ktorý vedie k interpretácii prírody ako Božieho diela a ľudských dejín ako účastných na Božom pláne. Nietzsche však nepredložil presvedčivé dôvody pre pravdivosť tejto premisy. Extrémny postoj v uvedenej vete má viesť k omylu. Ako však v tomto prípade dokázať, že ide o omyl?

2. premisa: Extrémny postoj býva spravidla vystriedaný opačným extrémnym postojom.

3. záver: Kresťanský morálny výklad sveta pripravuje cestu k presvedčeniu o bezcieľnosti a bezvýznamnosti ľudského života, o hrozivej nemorálnosti prírody a neznesiteľnej absurdnosti ľudských dejín: dovŕšený, paralyzujúci, najextrémnejší nihilizmus.

Desivý nihilizmus, keď všetky hviezdy na oblohe zhasnú, keď víno života zhorkne a skysne, má byť presne to, k čomu kresťanstvo ľudí do-

⁴⁷ WM 32 = KGW VIII 6[25].

⁴⁸ Ak zmysel chápeme ako vradenie súcna do celkových súvislostí, v ktorých je v svojom bytí zrozumiteľné, tak absolútny Zmysel morálneho výkladu sveta predstavuje vradenie súcna do celkových súvislostí transcendentného absolútna (Boha).

⁴⁹ KOUBA, *Nietzsche*, s. 143–150.

vedie.⁵⁰ Nietzsche takýto prevažujúci psychologický stav predpovedá na najbližších dvesto rokov.⁵¹ Tomu odporuje súčasný postmoderný životný pocit individuálnej bezstarostnosti a spoločenskej ľahostajnosti, ktorý predstavuje stav bezťažky, pustinu, ktorá sa však vymyká nihilistickým aj apokalyptickým kategóriám: „Boh je mŕtvy, veľké ciele sa strácajú, ale *všetkým je to fuk* – tak znie radostná správa a také sú medze Nietzscheho diagnózy európskeho súmraku.“⁵² Podľa Gillesa Lipovetskeho sa teda nenaplnilo Nietzscheho proroctvo paralyzujúceho nihilizmu, adresované celej európskej komunite, v ktorej rôznych sekulárnych hnutiach naďalej pôsobí základné morálne nastavenie, ktoré je vlastné kresťanstvu.

3. OSUD KRESŤANSTVA

Z rekonštrukcie argumentácie v prospech uvedených dvoch téz plynie to, čo podľa Nietzscheho kresťanstvo neminie: „*Osud kresťanstva*. – Kresťanstvo vzniklo, aby uľahčilo srdcu; teraz by však muselo srdce najskôr zaťažiť, aby ho potom mohlo nadľahčiť. Preto zanikne.“⁵³ Tento izolovaný fragment v zhutnenej forme vypovedá o troch vývojových fázach, ktoré po sebe nasledujú v zmysle nutného poriadku:

1. Vznik kresťanstva a jeho rozkvet v minulosti, t. j. „uľahčenie srdca“.

2. Jeho súmrak v Nietzscheho, prípadne našej prítomnosti, t. j. „zaťaženie srdca“.

3. Jeho zánik v budúcnosti, t. j. „nadľahčenie srdca“.

V prvej fáze kresťanský morálny výklad sveta hodnotami, ideálmi a postulátmi vyšiel v ústrety požiadavkám toho srdca, pre ktoré by po-

⁵⁰ Fink prirovnáva situáciu paralyzujúceho nihilizmu k tragickej situácii Oidipa: „Je teda ochromujúcim pocitom krajného bezdomovstva, stiesňujúcej bezradnosti uprostred neprehľadnej situácie, v ktorej sme sa ocitli ako Oidipus, ktorý zabil otca a zaujal jeho miesto v posteli svojej matky. Ak má človek toto tragické poznanie oidipovskej situácie a ak má táto skúsenosť navyše negatívnu formu neexistencie jednotnej koncepcie sveta, ktorá určuje úlohu človeka zo súvislosti celku, potom sa nakoniec premieňa v nihilistickú rezignáciu: ak je postavenie človeka v celku sveta nepoznateľné, nemá už nič zmysel.“ FINK, *Filosofie Friedricha Nietzscheho*, s. 178.

⁵¹ WM Vorrede 2 = KGW VIII 11[411].

⁵² Gilles LIPOVETSKÝ, *Éra prázdnoty: Úvahy o súčasnom individualizme*, Praha: Prostor, 2003, s. 47.

⁵³ Friedrich NIETZSCHE, *Lidské, příliš lidské I: Kniha pro svobodné duchy*, Praha: Oikoymenh, 2010, 119 (s. 87).

zemský život bol bezútešný bez viery v transcendentné Dobro a večný život po smrti. V rámci prvej fázy malo byť najskôr dominantné kresťanstvo pascalovského typu, teda viera, ktorú motivovala bázeň pred hroziou možnosťou jej pravdivosti. Následne v Nietzscheho časoch má prevažovať kresťanstvo hedonistického typu, kedy viera je motivovaná už len svojimi upokojujúcimi účinkami. Nietzsche v tomto duchu píše o opiátovom kresťanstve, ktoré je symptómom úpadku. Kresťanstvo sa blíži k vyčerpaniu.⁵⁴

Druhá fáza znamená stratu kresťanskej viery v dôsledku rozpoznaní zameniteľnosti transcencie a ničoty. Dovtedajšie túžby srdca však naďalej ostávajú. Srdce je preto nesmierne zaťažené, lebo pozemský život sa ukázal inak usporiadaný, ako je to preň žiaduce. Srdce má bolestne poznať, že sa do pozemského života nehodí. To je stav nihilizmu, kedy je srdcu zrejmé, že nezaistený, a preto preň nezmyselný život v amorálnom vesmíre, nechce. Keďže iný nie je vo výhlade ani po smrti, nechce už nič.

Tretia fáza môže prísť len vtedy, keď sa srdce zbaví nadpozemských či záhrobných túžob, ktoré sú podľa Nietzscheho „úchylkami“ voči pozemskému životu. Tieto túžby srdca musia vyhasnúť, ak má byť nihilizmus prekonaný. Sú to všetky tie túžby, ktoré udržiavajú postuláty kresťanského morálneho výkladu sveta, jeho hodnoty a ideály. Odpútanie srdca od toho má znamenať jeho nadľahčenie. Keby sa tak u všetkých ľudských srdc stalo, kresťanstvo by v zmysle inštitucionalizovaného náboženstva, no aj v zmysle osobnej, intímnej viery, zaniklo. Človek by už nijako netrpel tým, že „Boh je mŕtvy“. To, že definitívne odpútať srdce moderného človeka nielen od kresťanskej predstavy Boha, ale aj od jeho moderných náhrad, nie je jednoduché, si Nietzsche dobre uvedomoval.

4. PREKONANIE NIHILIZMU

Z devalvácie kresťanského morálneho výkladu sveta môžu najviac vyťažieť tí, ktorí sú duchovne od neho najmenej závislí. To majú byť tí najmiernejší, teda tí, ktorí nevyžadujú dogmy, extrémne články viery. Preto môžu nielen pripúšťať, ale aj milovať množstvo nehôd a nezmyslov. Sú to tiež tí, ktorí dokážu myslieť na človeka so značným znížením jeho

⁵⁴ WM 240 = KGW VIII 2[144].

hodnoty bez toho, aby sa kvôli tomu stali malomyseľnými.⁵⁵ Tu sa Nietzsche neobracia na tých bývalých kresťanov, pre ktorých to, čo dávala viera, bolo ústredným zmyslom ich života, ale sa obracia na skeptic-
ký⁵⁶ typ osobnosti, ktorý nebol až tak závislý od kresťanskej spirituality a kultúry. Nietzsche ponúka možnosť, ako prekonať nihilizmus aspoň pre uvedený typ ľudí. Jeho ponuka sa opiera o myšlienkový postup, argumentáciu v prospech toho, ako je možné prekonať stav nihilizmu:

1. premisa: Kresťanský morálny výklad sveta so svojimi postulátmi a metafyzickými kategóriami rozumu podáva len fikcie, ktorým v skutočnosti nič nezodpovedá.

2. premisa: Aby pozemský život mal hodnotu, nemusí byť pravdivý kresťanský morálny výklad sveta so všetkým, čo k nemu patrí.

3. záver: Pozemský život môže mať opäť hodnotu, aj keď kresťanský morálny výklad sveta je nepravdivý: prekonanie psychologického stavu nihilizmu.

Tí, ktorí z dôvodu vnútornej slabosti toho nie sú schopní, čaká neblahý údel. Ten sa realizuje cestou tzv. aktívneho nihilizmu, ktorý je na rozdiel od pasívneho nihilizmu známkou sily, vystupňovanej moci ducha, jeho potreby odpratať z cesty to, čo upadá a chce odumrieť. Aktívny nihilizmus teda funguje ako princíp selekcie, ktorý odstraňuje zo života slabých, aby sa prerazila cesta silnejšiemu životu.⁵⁷ Nihilizmus v tomto význame nie je len viera, že niečo si zasluhuje zaniknúť, ale je to v prvom rade prax, ktorá smeruje k tomu, aby sa tak aj stalo. Ide doslova o „priloženie ruky k dielu“ v tejto intencii.⁵⁸ Nietzsche tu zachádza ďaleko, keď píše o „nihilizme činu“, pod ktorým má na mysli samovraždu, ktorá má byť najviac na prospech v prípade „nevydarených“.⁵⁹ Tiež uvádza:

Biblický zákaz „nezabiješ!“ je naivita v porovnaní s vážnosťou zákazu života dekadentom: „nebudete plodiť!“... Život sám nepozná žiadnu solidaritu, žiadne „rovné právo“ medzi zdravými a upadajúcimi časťami organizmu: tie druhé je

⁵⁵ WM 55 = KGW VIII 5[71](15).

⁵⁶ Sommer podrobne analyzuje nihilizmus u Nietzscheho v súvislosti s jeho skepticizmom. Napokon dospieva k tomu, že najextrémnejšia forma nihilizmu, podľa ktorej žiadny pravdivý svet neexistuje, keďže existuje len perspektívne zdanie, je plne kompatibilná s Nietzscheho experimentálnym skepticizmom. Porov. Andreas Urs SOMMER, „Nihilism and Skepticism in Nietzsche,“ in *A Companion to Nietzsche*, ed. Keith Ansell Pearson, Malden: Blackwell, 2006, s. 250–269.

⁵⁷ WM 23 = KGW VIII 9[35]; WM 1055 = KGW VII 35[82].

⁵⁸ WM 24 = KGW VIII 11[123].

⁵⁹ WM 247 = KGW VIII 14[9].

nutné *vyrezať* – alebo zanikne celok. – *Súciť* s dekadentmi, *rovné práva* aj pre nevydarených – to by bola najhlbšia nemorálnosť, to by bola sama *proti-prirodzenosť* ako morálka!⁶⁰

Týmto postojom aktívneho nihilizmu možno legitimizovať samovraždu, zákaz plodenia, sterilizáciu, kastráciu v prípade „nevýdarených“. Z perspektívy Nietzscheho naturalizmu je to obhájiteľné.⁶¹ Avšak to, čo je prirodzené, a preto žiaduce pre prežitie organizmu, Nietzsche automaticky presúva na ľudskú spoločnosť, ako keby tá podliehala tým fyziologickým zákonitostiam, ktoré platia pre organizmus. Z hľadiska kresťanského ideálu treba povedať, že človeka nemusí oslabovať súcit voči ubiedenému, pokiaľ získava posilu zo skutkov obetujúcej sa lásky, t. j. z dobra skutkov telesného a duchovného milosrdenstva. Preto napriek strasti, ktorú prežíva kvôli ubiedenému, neupadá do malomyselnosti; v jeho srdci môže byť istá radosť.

Nihilizmus je prekonaný, keď sú prehodnotené prevažujúce hodnoty morálky otrokov. To je dosiahnuté vtedy, keď človek zakúša bytie súcna ako vôľu k moci. Ako to interpretuje Heidegger, je tým dosiahnutá bytostná forma ľudstva, ktorá prekračuje doterajší druh ľudí.⁶² Nietzsche ju nazýva „nadčlovek“. Pod ním treba rozumieť človeka, ktorý si rozumie zo skutočnosti vôle k moci. Bytnosť nadčloveka treba pochopiť ako „v bytí samom založený zákon dlhého reťazca najvyššieho sebaaprekonávania, ktoré človeka ešte len učiní zrelým pre súcno, ktoré ako súcno náleží bytiu v podobe vôle k moci.“⁶³ Tento stav Nietzsche nazýva „veľké poludnie“. Podľa Heideggera to znamená

⁶⁰ WM 734 = KGW VIII 23[1].

⁶¹ Tu je istá miera Nietzscheho zodpovednosti za niektoré praktiky nacistického Nemcka. Nacisti svoju ambíciu vypestovať čistú, árijskú rasu bez duševne postihnutých realizovali ich likvidáciou. Tomu nahráva to, keď Nietzsche „požaduje, aby *neexistoval súcit* so všetkým odpadom a so zmätkami života –, aby sa *ničilo*, čo by vzťahujúcu sa životu bolo len brzdou... je v najhlbšom zmysle *nemorálne* hovoriť: nezabiješ...“ KGW VIII 22[23]. Aj keď Nietzsche nebol rasista ani antisemita, predsa len aj uvedeným výrokom mohol nacistom istým spôsobom poslúžiť bez toho, aby ho dezinterpretovali. Lavigne potom posudzuje hodnotu Nietzscheho filozofickej náuky podľa etických a afektívnych dôsledkov, ku ktorým vedie. Pri tom sa snaží ukázať, že ich realizovali práve nacisti. LAVIGNE, „Je kresťanstvo nihilistické?“, s. 22.

⁶² Martin HEIDEGGER, *Nietzscheho výrok „Bůh je mrtev“*, Praha: OIKOYMENH, 2020, s. 41.

⁶³ Tamtiež, s. 43.

vedenie, ktoré spočíva v tom, že vedome chce vôľu k moci ako bytie súcna... V chcení tejto vôle sa človek stretáva s nutnosťou chcieť tiež podmienky takéhoto chcenia. To znamená klásť hodnoty a podľa hodnôt tiež všetko oceňovať. Tak určuje hodnota všetko súcno v jeho bytí. ... Bytie sa stalo hodnotou.⁶⁴

Toto Nietzscheho stanovisko, ako ho adekvátne interpretuje Heidegger, si zakladá na tom, že silný človek, prípadne nadčlovek, zaujíma miesto Boha, keďže sa stavia do pozície toho, kto ešte len má klásť hodnoty ako podmienky chcenia vôle k moci. Za Nietzscheho vôľou k moci nestojí žiadny osobný princíp, ktorý by mohol byť pre neho partnerom, osobným Ty. Ostáva len na silnom človeku, nadčloveku, aby si sám zjednal, uzákonil podmienky chcenia, za ktorých chce rozvíjať vôľu k životu a k moci. Z kresťanského pohľadu však táto pozícia žiadnej ľudskej bytosti neprináleží, keďže každý človek je už vždy v pozícii toho, kto je zo strany Boha vystavený hodnotovej ponuke prijať podmienky chcenia pre život.

ZÁVER

Podľa Nietzscheho kresťanstvo svojím morálnym výkladom sveta postavilo akýsi obranný val, ktorý je účinný pri odvrátení samovražedného nihilizmu v prípade stádového človeka s menšou mierou životných síl. Takto nerešpektuje pôvodnú nezmyselnosť bytia vo svete a zakladá si na viere vo večný a celostný život po smrti. To má byť len fikcia, rovnako aj existencia Boha. Preto kresťanstvo má nihilizovať (znehodnocovať) pozemský život výmyslami zúboženého života, prispievať k negatívnym rozsudkom sveta, pozemského života v mene ničoho. Z tohto dôvodu má byť nihilistickým náboženstvom. Tento záver je závislý od pravdivosti tézy, ktorá hovorí len o jedinom možnom, totiž konečnom, rozporuplnom živote na Zemi. Proti nej možno uviesť tézu o metafyzickej a časovej priorite, teda súcnosti, neporušeného života pred porušeným, sledujúc myšlienkovú tradíciu, vychádzajúcu z Akvinského.

Nietzsche nahliada budúci údel kresťanstva – jeho postupný zánik. Ukazuje sa mu jednak to, že z kresťanov sa stávajú nihilisti preto, lebo stratili vieru, jednak to, že ju stratili kvôli samotnej kresťanskej formácii života. Prvá téza vo veci vzťahu nihilizmu a kresťanstva mu dáva zmysel

⁶⁴ Tamtiež, s. 46–47.

vtedy, keď je pravdivá druhá téza. To znamená, že ľudia strácajú kresťanskú vieru preto, lebo samotné kresťanské hodnoty a ideály k tomu napokon vedú. Druhá téza podáva zdôvodnenie prvej tézy. Avšak prvá téza môže byť zdôvodnená aj bez zdôvodnenia druhou tézou, keďže človek môže stratiť kresťanskú vieru (aj) z takých dôvodov, ktoré sú na strane jeho subjektu. Z kresťanského pohľadu práve len z takých. V tom prípade jej strata nie je dôsledkom vnútorného rozkladu kresťanského morálneho výkladu sveta, ale dôsledkom istého zlyhania na strane človeka.

Všetky tri úsudky, ktoré rekonštruujú Nietzscheho spôsob myslenia vo veci vzťahu kresťanstva a nihilizmu, predstavujú správny spôsob vyvedenia záverov z daných premís. To neznamená, že všetky závery sú pravdivé. Pravdivosť prvej premisy v druhom uvedenom úsudku je pochybná, minimálne nie je zo strany Nietzscheho vierohodne zdôvodnená.

Nietzsche sústredene vyjadruje tri vývojové fázy, do ktorých sa kresťanstvo dostáva v dôsledku pôsobenia fenoménu nihilizmu. Vnútorný pohyb kresťanstva od jeho vzniku k zániku má svoju logiku, ktorú diktuje tento fenomén. Takto sa v konečnom dôsledku ukazuje, že to, čo umožnilo vznik kresťanstva, napokon nutne povedie k jeho koncu.

Z pohľadu Nietzscheho je pre vnútorne nezávislých, teda silných ľudí, možné prekonať stav nihilizmu, keďže pozemský život môže mať hodnotu, aj keď kresťanský morálny výklad sveta je nepravdivý. Ostatných má čakať dobrovoľný alebo nedobrovoľný odchod zo života. Nietzscheho cesta prekonania nihilizmu tak, aby si silný človek sám stanovil podmienky (hodnoty) svojho chcenia pre život naráža na kresťanské stanovisko, podľa ktorého ich pre každého človeka stanovuje Boh.

The Fate of Christianity According to Friedrich Nietzsche

Keywords: Fate of Christianity; Nihilism; Moral Interpretation of the World; Friedrich Nietzsche; Martin Heidegger; Thomas Aquinas

Abstract: The subject of the article is Nietzsche's reflection on the relationship between Christianity and nihilism. Nietzsche's reflections in this direction remained unfinished. Therefore, the study, based on Nietzsche's sketch of the work *The Will to Power*, as well as on a number of older and newer interpretations, provides an analytical and systematic reconstruction of the argumentation that Nietzsche can offer in favour of his two theses

on the relationship between Christianity and nihilism. The first thesis: nihilism in the European space is a consequence of the disappearance of Christian faith in God. The second thesis: Christianity with its moral interpretation of the world inevitably leads to nihilism. Nietzsche's two theses lead to an understanding of what he calls the "fate of Christianity". Christianity will face, in his view, inevitable extinction as a result of the mechanisms that it has developed itself. According to Nietzsche, nihilism can be overcome by giving up the demands of the Christian moral interpretation of the world. The study leads to doubt about the solution that Nietzsche presents in this intention.

Mgr. Matej Ferjanc, PhD.
Ul. Gagarina 2432/101
96001 Zvolen
Slovensko
matej.ferjanc@gmail.com
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3882-1168>